

«CARMEN» JA BIZET OMAS AJAS

- 1803 28. IX tuleb Pariisis ilmale Prosper Mérimée.
- 1830 reisib Mérimée Hispaaniasse, kus kuuleb tõestisündinud lugu röövlit ja mõrtsukast José Mariast ning mustlannast Carmencitast.
- 1831 21. II sünnib Pariisis Henri Meilhac (surnud 6. VII 1897).
- 1833 31. XII sünnib Pariisis Ludovic Halévy (surnud 7. V 1908).
- 1833 25. X sünnib Pariisis lauluõpetaja perekonnas Alexandre Cesar Léopold Bizet.
- 1840 16. III saab Bizet ristinime Georges.
- 1845 ilmub trükist Prosper Mérimée novell «Carmen».
- 1848 Veebruarirevolutsioon. Kuulutatakse välja II vabariik.
- 1848—1857 õpib Bizet Pariisi konservatooriumis.
- 1852 kuulutab president Louis Bonaparte end keisriks (Napoleon III).
- 1855 valmib Bizet' C-duur sümfoonia. avab Offenbach lühioperetiga «Kaks pimedat» oma teatri *Bouffes Parisiens*. avatakse Pariisis esimene maailmanäitus.
- 1857 võidab Bizet' «Doktor Miraakel» Offenbachi poolt väljakuulutatud lühioperettide võistlusel esimese auhinna. Sama auhinna saab ka Charles Lecocq. antakse Bizet'le konservatooriumis Rooma auhind (stipendium).
- 1858—1860 viibib Bizet Roomas ja Põhja-Itaalias.
- 1859 esietendub Charles Gounod' ooper «Faust».
- 1860 Pariisi tagasi jõudnud Bizet kirjutab koomilise ooperi «Don Procopio» (esietendus 10. III 1906. a.).
- 1863 30. IX esietendub Bizet' ooper «Pärliprüüdjad».
- 1864 17. XII esietendub Jacques Offenbachi operett «Ilus Helena». Algab helilooja kauakestev koostöö libretistide Henri Meilhaci ja Ludovic Halévyga, kellest hiljem said «Carmeni» teksti koostajad.
- 1865 kirjutab Bizet ooperi «Ivan Julm» (esietendus 1951. a. Bordeaux's).
- 1867 13. XII esietendub Bizet' operett «Marlborough läheb sõtta». esietendub Bizet' ooper «Perthi kaunitar».
- 1869 3. VI abiellub Bizet Geneviève Halévyga, oma kunagise komposiooniõpetaja Fromental Halévy tütreaga.

- 1870 19. VII algab sõda Preisimaa ja Prantsusmaa vahel. Bizet astub rahvuskaardiväkke.
1. IX langeb keiser Napoleon III Sedani all vangi.
4. IX kuulutatakse välja III vabariik.
23. IX sureb Prosper Mérimée.
- 1871 1. III tungivad preislased Pariisi.
18. III—28. V Pariisi Kommuuni päevad. Bizet lahkub Pariisist Compiègne'i.
- 1872 22. V esietendub Opéra Comique'is Bizet' ooper «Djamileh». Bizet saab teatri direktioonilt tellimuse veel ühele ooperile. Algab «Carmeni» kirjutamine.
- I. X esietendub Alphonse Daudet' «Arlitar» Georges Bizet' muusikaga.
16. XI esietendub Bizet' operett-«Sol-si-re-pif-pan».
- 1874 12. XI Opéra Comique'is algavad «Carmeni» muusikaproovid.
- 1875 7. I toimub esimene «Carmeni» lavaproov kooriga.
3. III toimub «Carmeni» esietendus «Opéra Comique'i» laval.
5. III saab Bizet'st Aulegioni kavalier.
3. VI sureb Bizet Pariisi lähedal Bougivalis järjekordse raske angiini tüsistustesse.
23. X esietendub «Carmeni» Viinis Ernest Guiraud' retsitatiividega.
- 1883 22. XII «Carmeni» 100. etendus Pariisis.
- 1904 23. XII «Carmeni» 1000. etendus Pariisis.
- 1921 25. VIII «Carmeni» lavastused «Estonia» teatris.
- 1932 7. IV
- 1940 6. I
- 1947 2. VI
- 1955 1. V
- 1963 20. VI

OPÉRA COMIQUE

tähendab ühtaegu nii koomilise ooperi prantsuse erivormi kui ka 1715. aastast Pariisis tegutsevat ooperiteatrit.

Koomilise ooperina arenes *opéra comique* rahvapärasesst vodevillist. Nagu itaalia *opera buffa*, nii sündis ka *opéra comique* kodanluse ja liht-rahva elu ning tüübistikku kujutavana, vastandina *grand opéra* antiigi suurejoonelisele üllusele. Muusikalised numbrid vaheldusid kõnedialoogidega, ansamblid ja finaolid olid üsna arendatud. *Opéra comique*'i varasemaid viljelejaid: François André Philidor (1726—1795), Pierre Alexandre Monsigny (1729—1817), André Grétry (1741—1813).

Suure Prantsuse Revolutsiooni järel omandas *opéra comique* tugevamaid seltskonnakriitilisi ja päevakajalisi jooni, mis kajastusid ka muusika pateetilises ülevuses ja ranguses. Nn. revolutsioonioopereid kirjutasid näiteks Jean François Lesueur (1760—1837), Etienne Nicolas Méhul (1763—1817), Luigi Cherubini (1760—1842).

Järgnevad aastakümned taastasid žanri kerguse ja mängulisuse, lisasid tubli annuse lüürikat, kuid nii ideedes kui vahendites valitsesid enamasti keskmised temperatuurid. *Opéra comique*'i sisuline tühjus, samuti iga hinna eest õnneliku lahenduse taotlemine olid põhilised põhjused, miks Bizet nii François Adrien Boieldieu' (1775—1834) üli-populaarsele «Valgele daamile» kui

ka kogu XIX sajandi keskpaiga *opéra comique*'i heliloojate põlvkonnale sõja kuulutas. Aga sellesse kuulus mitmeid juba meiegi muusika-teatri publikule tuntud nimesid nagu Daniel Auber (1782—1871), Adolphe Adam (1803—1856), Ambroise Thomas (1811—1896) jt.

Kuid *opéra comique*'i traditsioonid olid publiku hulgas tugevasti juurdunud, ooperimajal oli perekonnateatri väarikas maine. Seepärast võeti võõrastusega vastu ka Bizet' traagiline «Carmen».* Et ooperi frivooline sisu sugugi mitte läbikukkumise peapõhjuseks polnud, selgub kirjast, milles Ludovic Halévy üksikasjalisemalt esietenduse õhkkonda kirjeldab:

«Esimene vaatus lõpeb hästi. Galli-Marié etteastelaul saab aplausi, samuti Micaëla ja José duett. Vaatuse lõpus menu, korduvad väljakutsed /.../ Laval on palju inimesi /.../ Bizet on õnnitlejatest ümbritsetud. Teine vaatus ei kulge nii õnnelikult. Algas mõjub hiilgavalt. Toreadoori etteastelaul avaldab suurt mõju. Siis tuleb jahenemine /.../ Bizet eemaldub nüüd järjest enam *opéra comique*'i traditsionaalsetest vormidest. Publik on häämmingus, ei oska seisukohta võtta /.../ Vaheajal tuleb juba vähem inimesi Bizet' juurde. Õnnitlused on pigem seltskondlikult viisakad, kui siirad. Kolmas vaatus võetakse veelgi jäigemalt vastu. Aplodeeritakse ainult

* Olulisim vastutulek *opéra comique*'i traditsioonidele oli aga Micaëla lüürilise kuju juurdelisamine libretistide poolt. Mérimée'l esineb ta vaid kaude, poole lausena José nooruspäevade meenutuses: «... ja minu meelest ei saanud tütarlaps olla ilus ilma sinise seeliku ja õlgade langevate patsideta.»

Micaëla laulule, mis veel üsna vana löike järgi kirjutatud /.../ Lavale tuleb üsna vähe õnnitlejaid /.../ Pärast neljandat vaatust, mis esimesest viimase stseenini jäise külmutusega vastu võetakse, on täielik tühjus. Ainult kolm või neli sõpra jäävad Bizet'ga. Kõik nad üritavad teda rahustada ja trööstida, kuid ta silmad jäävad kurvaks. Carmen on läbi kukkunud.»

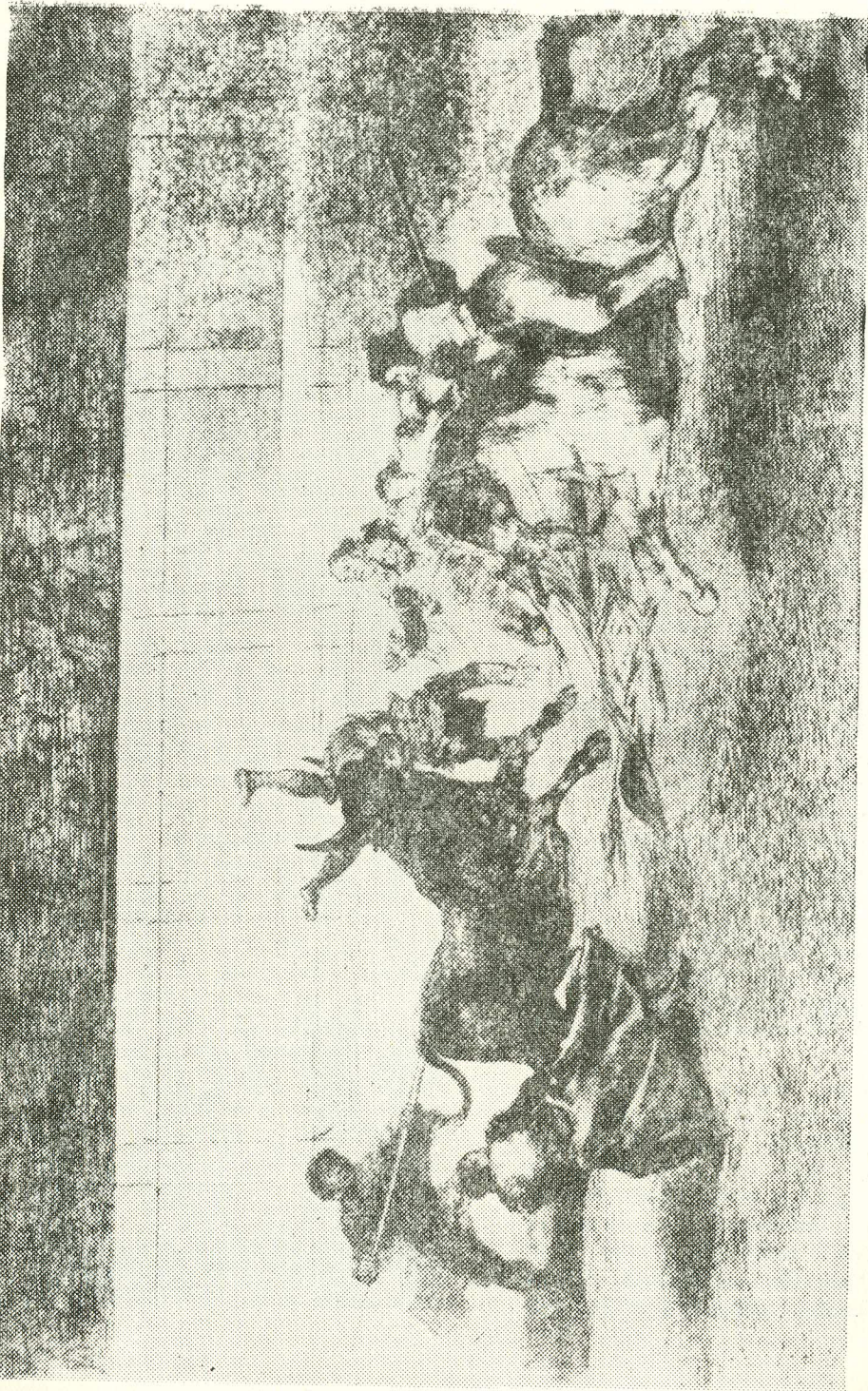
Jääb veel üle lisada, et läbi kukkus tegelikult vaid esimene esietendus. «Carmen» jäi veel peaaegu aastaks mängukavva, ehkki seda ei külastanud just täissaalid. Bizet' surmapäevani 1875. a. 3. juunil toimus veel 33 etendust.

Veidi enne selle kavast mahavõtmist tutvus «Carmeniga» *Opéra Comique*'is Pjotr Tšaikovski. Kirjas Nadežda von Meckile avaldas ta sel puhul ülimat vaimustust ja lootust, et «kümne aasta pärast saab «Carmenist» maailma populaarseim ooper.» See ennustus hakkas täituma pärast ooperi hiilgavat esietendust Viinis 1875. aasta oktoobris Ernest Guiraud' kirjutatud retsitatiividega.

Kõnedialoogid jäid ka pärast «Carmenit» loodud teostes püsima prantsuse koomilise ooperi olulisima žanritunnusena. Kuid samuti on teiste maade ooperilavadel seda tunnust üsna sageli taunitud ja dialoogid asendatud retsitatiividega.

Célestine Galli-Marié (1840—1905), esimene Carmen.

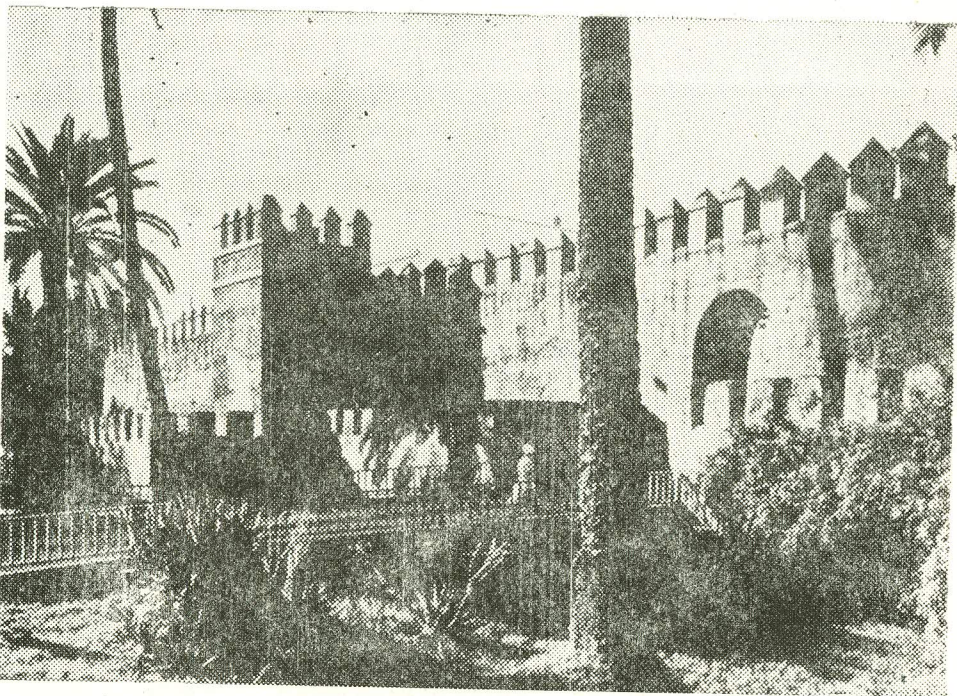

Leht F. Goya sarjast «Härjavõitlus», 1815

G. Doré — «Espaada triumf». 1878

(Espaada ehk matadoori oli härjavõitleja, kes oma osava mõõgahoobiga pikadooride, tšuloode ja teiste poolt vihaleatud looma elu lõpetas. Nagu Escamillo «Carmenis»)

Sevilla linnamüür

FRIEDEBERT TUGLAS

HISPAANIAST JA HISPAANLASTEST

... Kui ilus oli Sevilla!

Mitte küll nii, nagu ütleb vana-sõna: «Kes pole näinud Sevillat, pole näinud imet». Sest see on liialdus, sisendatud kolkavaimustusest. Sel linnal pole looduslikult huvitava asendit, nagu näiteks Napoli, mille nägemise järel ka igatahes ei maksa surra. Ta asetseb küll keset viljakat, kuid tasast välja. Ta aguleis on palju mustust ja kehvust nagu igas suuremas linnas...

Ja siiski, kui ilus on Sevilla! See on linn, mis ühendab eneses

veelgi kõike seda, mida romantiliselt Hispaanialt traditsiooni tõttu nõuame. See on veelgi dueñade, kittarride, palkonite, serenaadide, lehvikute, lillede, mustlastantsude, kirikupidude ja härjavõitluste linn. Siin on mauri ja kastiilia vaim harmooniliselt liitunud. Ja ühtlasi on see ainus linn Hispaanias, kus mauri vaim veel kuidagi elavana on säilinud...

Nagu Napoli, nii ümbritseb ka Sevilla nime mingi koduselt-soe õhk, sellest kostab kui kohviku meloodia, ühtlasi kerge, kaunis ja vulgaarne. Need tänavad ja õued on otsekui loodud ooperi näitelavaks, ja mitte kogemata on selle nimega seotud Mozarti «Don Juan» ja «Figaro»,

Bizet' «Carmen» ning Rossini kuulul «Habemeajaja»...

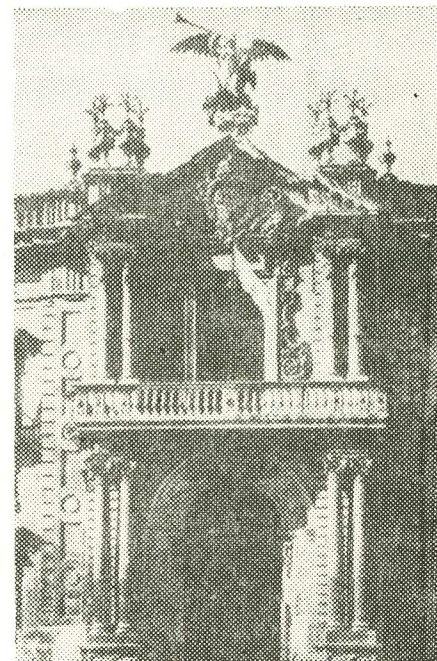
Tõelisus ja romantika segunesid siin igal sammul. Mõeldes kuulsast sigarivabrikust meenus ikka selle kujutus Mérimée «Carmenis». Ka nüüd, nagu ligi saja aasta eest, läksid noored tüdrukud vabrikusse ja väravas seisis vahisõdur. Ning jälgides selle novelli sündmuskohti, pöörduisin, kui olin linnast väsinud, üle Guadalquiviri Trianasse. See on suur agul teispool jõge, vana kelmiküla, millest juba Cervantes on nii hästi kirjutanud. Siin elavad muu kehva rahva kõrval ka mustlased ja iga-suguste kahtlaste asjade ajajad. Siin hingitsevad loendamatud käsitöölised ja ametimehed, ning «Sevilla habemeajaja» võtab siin maha karvakatte ilma ühtki aariat laulmata. Vaesust ja mustust on siin enam kui küllalt, ja lapsed lasevad ringi, «sukkadeks oma nahk», nagu ütleb suur Miguel ühes novellis. Siin elab ühtlasi ka veel romantiline rahvalauliku ja noakangelase tüüp, kes oskab niisama hästi väitsa tarvitada kui kitarril mängida.

See on kirklik rahvas, kuid ta kirk on peidetud sügavale, murdes ainult ajuti esile vulkaanilise jõuga.

Barcelonas sain näha härjavõitlust.

On tarvis rahu, et kõike seda kirjeldada; samuti rahu, et lugeda süvenemisega, mida nõuab aine, mille vastu, ma tean, juba eeskätt vaenulikkust tuntakse.

Kuid sellele, kelle maitse ja närvid ei talu mõtet härjavõitlusest, jääb Hispaania paratamatult paljugi võõraks. Sest see pole ainult serenaadide ja karnevalide maa. Ta teine palgepool nõuab vahel kivi-meeli ja terasnärve. See on maailm,

Sissekäik Sevilla tubakavabrikusse

kus valitseb kähisev käsk: Pan y toros — leiba ja härgi!

Kui mitmes kord peab ka Hispaania puhul kordama vana tähelepäneku, et kõigist meie raamatulikest teadmisist mõne maa või rahva kohta pole kuigi palju kasu. Tõelisus on hoopis muud kui kõik meie teooriad ühtekokku. Midagi muud kui meie esialgsed teadmised on ka tõeline härjavõitlus. See on nimelt reaalne tõsiasi, mis pole enam meie mõistuse, vaid tundmuste ja närvid kaudu vastuvõetav. See on meie mõttekujutuse ja ergukava kriteerium. Ja nagu iga muu kunsti puhul, nii pole ka selle hindamiseks kõigi kohta maksvaid mõõdupuid.

Toreadoor on rahvuslik kangelane. Ta on rahva laiades ringides populaarsem ja lugupeetavam, kui üks-

ki teine kunstnik. Kuulsusi austatakse nagu pooljumalaid, neid tunneb igaüks nende teatrinime järgi ja nende päevapilte näete kõikjal. Aga ühtlasi on see ka aineliselt väga kasulik elukutse, tasudes end paremini kui ükski teine kunst Hispaanias.

Kuid nii tulutoov kui on härjavõitleja amet, niisama kardetav on see ka. Harva sureb mõni toreadoor vanaduse või haiguse kätte. Ja kahtlemata peitubki suur osa nende osaks langeva austuse põhjusest just selle kutse elukardetavuses. Ei ärata miski suuremat imestlust kui rahulik surmapölgus, avaldatud kümnete tuhandete ootavate silmade ees!

Olen lugenud, et võõrad harva suudavad esimest härjavõitlust lõpuni taluda. Mina talusin, kuid ma ei tea, mis nägu ma olin. See võitlus on midagi nõnda meie seniseid närvikogemusi ületavat, et ergukava otseku tulisel raual säriseb. Tundsin neil harvul hetkil, mil üldse end veel tundsin, mingit pigistust ja lämmatust kurgus, mingit sõnuleletamatut kehalist tuska, mida toob ainult enese lähedase surma teadvus.

Ükski draama, kõige kohutavam Aischylose või Shakespeare'i kurbmäng pole midagi sellega võrreldes. See kisub kaasa, nii et ei suuda silmi sulgeda, kuigi ei suuda neid ka lahti hoida. Milline oli veel gladiatorite võitlus Colosseumi hiigellehteri põhjas, kus olid tundmatud meiegi puudulikud inimlikkuse ja halemeelsuse alged!

Väljavõtteid reisikirjast
«Teekond Hispaania» (1913—1918).
Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1956

Nüüdisaegne Carmen?